

Побережець Анна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Золотих Софія – здобувачка вищої освіти спеціальності D3 Менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет

ФЕДЕРАТИВНИЙ УСТРІЙ СРСР: РОЛЬ ТА АВТОНОМІЯ УКРАЇНИ

Досліджено федеративний устрій Союзу Радянських Соціалістичних Республік та роль Української РСР у його функціонуванні з 1922 по 1991 рр. Розглянуто, як СРСР, будучи формально федеративною державою з рівноправними республіками, фактично функціонувала, як централізована система з повним контролем Москви над союзними республіками. Аналізується формування федеративного устрою після революційних подій 1917 р., становище України як другої за значенням республіки, обмеження реальної автономії у політичній, економічній та культурній сферах, а також внесок України у функціонування радянської системи. Висвітлено суперечності між конституційними гарантіями та реальною практикою централізованого управління.

Федеративний устрій СРСР відіграв унікальну роль у розвитку українських земель, ставши визначальним чинником їх історичної долі у ХХ ст. Після революційних подій 1917 р. 30 грудня 1922 р. був підписаний Договір про створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, що об'єднав Російську, Українську, Білоруську та Закавказьку республіки у єдину державу. Унікальність цього періоду полягає у тому, що він створив формально федеративну структуру з декларованою рівноправністю республік, проте з високим рівнем централізації влади в Москві [1]. Під владою СРСР українські землі зазнали значних трансформацій. Українська Соціалістична Радянська Республіка увійшла до складу Союзу на правах союзної республіки та отримала власну Конституцію, уряд, Верховну Раду, державні символи і навіть формальне право самостійно вступати у міжнародні відносини. Це створювало видимість широкої автономії та самостійності [2]. Ідея федерації у більшовицькій політиці виникла ще під час громадянської війни, коли Ленін і його соратники декларували право народів на самовизначення, включно з

можливістю виходу з федерації. Цей принцип мав створити видимість демократизму та рівноправності між республіками [3].

У грудні 1922 р. був підписаний Договір про створення СРСР, закріплений у Конституції 1924 р. Кожна республіка мала свою конституцію, державні органи і теоретично право виходу зі складу СРСР. Участь України мала символічне та практичне значення, підкреслюючи багатонаціональний характер нової держави. Україна забезпечувала значну частину промислового, аграрного й людського ресурсу Союзу [4]. Київ, Харків і Донбас стали важливими економічними центрами СРСР. Під час Другої світової війни український народ зробив значний внесок у перемогу, а після війни Україна стала одним із головних індустріальних центрів Союзу.

Хоча Конституція СРСР гарантувала республікам широкі права, включно з правом виходу з Союзу, ці положення залишалися декларативними. Центральна влада здійснювала повний контроль над законодавчими, виконавчими та судовими структурами республік [5]. У економічній сфері Україна була тісно інтегрована в загальносоюзну систему планового господарства. Основні напрями промислового розвитку, постачання ресурсів і виробництво встановлювалися у Москві без урахування специфічних потреб республік [6]. У політичному плані керівництво Комуністичної партії України підпорядковувалося ЦК КПРС, а будь-які спроби відхилення від загальної лінії каралися як націоналістичні прояви. Усі кадрові призначення здійснювалися за погодженням з Москвою [7]. У 1945 р. УРСР отримала окреме місце в ООН, що стало однією з небагатьох ознак автономії, проте зовнішня політика визначалася Москвою. Культурна політика мала подвійний характер. У 1920-х рр. проводилася політика українізації, що сприяла розвитку мови, літератури та культури. Однак з 1930-х рр. почалася централізація, русифікація та репресії проти української інтелігенції. Багато письменників, учених та культурних діячів були репресовані, що призвело до значних втрат для національної культури [8]. Таким чином, федеративна структура мала радше декларативний характер, тоді як фактичне управління здійснювалося з єдиного центру.

Радянський період у історії України характеризувався глибокими протиріччями. Позитивні зрушення спостерігалися у сферах індустріального виробництва, освітніх закладів, наукових досліджень та культурного життя. Республіка набула статусу одного з провідних промислових центрів із сучасною інфраструктурою. Водночас ці досягнення мали високу ціну - систематичні політичні переслідування, обмеження громадянських свобод та жорстка централізація влади [9]. Такі трагедії, як штучний голод початку 1930-х рр. та масові політичні репресії того ж десятиліття, яскраво ілюструють найжахливіші прояви тоталітарної системи.

Отже, радянська федеративна модель мала суперечливий вплив на долю українських територій протягом ХХ ст. Впродовж 1922-1991 рр. Україна номінально володіла значними конституційними повноваженнями, однак насправді перебувала під тотальним контролем московського керівництва. Цей етап відзначався масштабними перетвореннями - індустріальним

піднесенням, прогресом у науці й освіті, проте супроводжувався придушенням політичної незалежності та переслідуваннями національно свідомої еліти [10].

Аналіз цього історичного етапу є принциповим для осмислення генези сучасної української державності та засвоєння історичних уроків щодо ризиків втрати реального суверенітету за фасадом формальної автономії. Практика радянського федералізму довела, що без справжнього поділу повноважень та демократичних механізмів федеративній устрій вироджується у централізовану систему. Цей історичний досвід становить для сучасної України важливе попередження про загрозу втрати дійсної незалежності.

Література

1. Конституція СРСР 1924 року: основні принципи федеративного устрою / За ред. В. М. Шаповала. К. : Юридична думка, 2010. 328 с.
2. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.). К. : Альтернативи, 1999. 336 с.
3. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука. 3-тє вид. К. : Либідь, 1993. 720 с.
4. Верстюк В. Ф. Українська революція і державність (1917-1920 рр.) // Український історичний журнал. 2007. № 6. С. 32-51.
5. Україна в Організації Об'єднаних Націй: історія і сучасність / За ред. Л. В. Губерського. К. : Либідь, 2005. 412 с.
6. Марочко В. І. Голодомор 1932-1933 років в Україні як геноцид українського народу. К. : Інститут історії України НАН України, 2008. 296 с.
7. Даниленко В. М. Політичні репресії 20-50-х років в Україні // Українська радянська держава. К. : Наукова думка, 2010. С. 184-209.
8. Українізація 1920-30-х років: передумови, здобутки, уроки / За ред. В. А. Смоля. К. : Інститут історії України НАН України, 2003. 392 с.
9. Пащенко В. О. Православна церква в тоталітарній державі (Україна, 1940-1980-ті роки). Полтава: Полтавський літератор, 2004. 616 с.
10. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. К. : Генеза, 1996. 360 с.
11. Побережець Г.С. Незалежність України у 1991 році та перехід до демократії. Актуальні дослідження правової та історичної науки : матеріали міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Ополь, Польща, 18 – 19 вересня 2023 р.). Тернопіль : ФОП Шпак В.Б. С. 95-98.